

JAKUB ŚLIWIŃSKI*

Wstępne wyniki ratowniczych archeologicznych badań wykopaliskowych, przeprowadzonych na stanowisku nr 36 (AZP 62-45/177) w miejscowości Spycimierz (gmina Uniejów)

STRESZCZENIE | W artykule przedstawiono wstępne wyniki wykopaliskowych badań archeologicznych, przeprowadzonych w 2021 r. na obszarze stanowiska nr 36 w Spycimierzu. Rys historyczny miejscowości, historia badań oraz analiza przemian topograficznych interesującej nas części Spycimierza omówione zostały w artykule pt. *Zarys historii przemian topograficznych przykościelnej części Spycimierza (gmina Uniejów)*, opublikowanym w 10 tomie „Biuletynu Uniejowskiego”. Z tego względu skupię się na opisanii podjętych czynności terenowych oraz przybliżeniu ich rezultatów.

SŁOWA KLUCZOWE | badania wykopaliskowe, badania archeologiczne, Spycimierz, gmina Uniejów

Initial results of archaeological works on site No. 36 (AZP 62-45/177) in Spycimierz (Uniejów municipality)

SUMMARY | This article presents the initial results of archaeological excavations and research conducted in 2021 on site No. 36 in Spycimierz. An outline of the history of the town and of archaeological works carried out in its part, as well as analysis of topographic transformations in this location are presented in an article *A historical outline of topographic changes in area adjacent to the church in Spycimierz* published in Volume 10 of "Biuletyn Uniejowski". This is why this article is focused on description of the field works carried out and presentation of their results.

KEYWORDS | excavations, archaeological research, Spycimierz, Uniejów municipality

* Jakub Śliwiński – Firma Archeologiczna ALTAMIRA; e-mail: altamira.archo@onet.pl

Zagadnienia wstępne

W dniach 23 marca – 29 czerwca 2021 r. Firma Archeologiczna ALTAMIRA przeprowadziła badania archeologiczne na stanowisku Spycimierz 36 (AZP 62-45/177). Badania archeologiczne zostały zlecone przez Przedsiębiorstwo Budowlane Częstobud z Częstochowy, będące głównym wykonawcą inwestycji „Spycimierski gród atrakcją turystyki kulturowej i ludowej uzdrowiska Uniejów”.

Badania wykopaliskowe przeprowadzono na terenie działek o numerach ew. 370, 372, 404/2, 405, 406 i 407 – obręb Spycimierz, będących własnością inwestora – gminy Uniejów. Kierownikiem badań archeologicznych był Jakub Śliwiński. W skład zespołu badawczego wchodził również archeolog: Marcin Biskup, Michał Szymański, Piotr Stanałowski, Damian Odzimek i Mariusz Stańczyk.

Badania archeologiczne nad omawianą inwestycją nałożono ze względu na jej lokalizację w granicach stanowiska archeologicznego Spycimierz 36, figurującego w ewidencji AZP pod numerem 71-44/32, będącego pozostałością osady miejskiej i miasta datowanego na XIV–XX w. Obszar ten znajduje się na terenie ujętym w zasobie wojewódzkiej ewidencji zabytków i podlega wynikającej z tego faktu ochronie. Ochrona ta obejmuje zarówno substancję zabytkową w postaci nawarstwień ziemnych i obiektów, jak i ruchome zabytki archeologiczne. W związku z tym podjęcie wyprzedzających, ratowniczych badań wykopaliskowych miało pozwolić na zadokumentowanie, wydobywanie, a także zabezpieczenie istniejących pod współczesną warstwą użytkową relikwów osadniczych i tym samym na uniknięcie zniszczenia substancji zabytkowej¹.

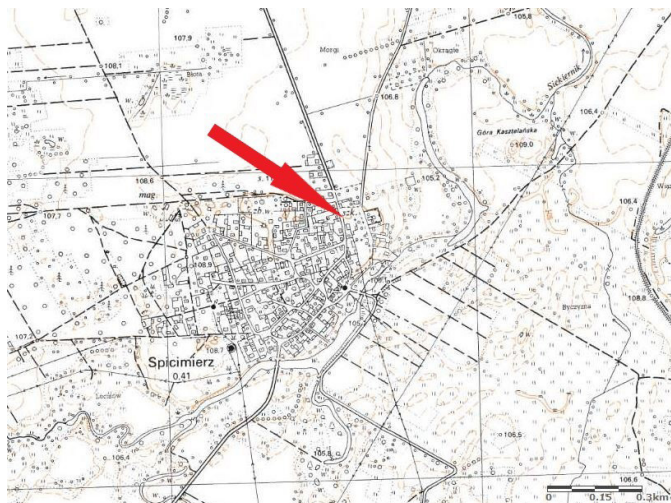
Metodyka prac wykopaliskowych

Przed rozpoczęciem badań wykopaliskowych cały obszar działki o numerze ewid. 406 (ryc. 1 i 2) poddany został nieinwazyjnym badaniom geofizycznym. Badania te przeprowadziła firma Montefortino, a kierował nimi mgr Piotr Wroniecki. Dwie metody, które wykorzystano w badaniach – georadarowa oraz magnetyczna, wykazały znaczne anomalie gruntu, co można z pewną dozą ostrożności przypisać historycznej działalności człowieka². Szczególnie

1 Badania archeologiczne realizowano zgodnie z pozwoleniem Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Łodzi) z dn. 26 marca 2020 r. (znak pisma: WUOZ-ZA.5161.1269.2019.MISP).

2 P. Wroniecki, *Raport – Badania geofizyczne metodą georadarową i magnetyczną, Spycimierz, gm. Uniejów, pow. poddębicki, woj. łódzkie*, Warszawa 2021, kps w Archiwum Urzędu Miasta i Gminy Uniejów.

duże nagromadzenie tego rodzaju śladów zarejestrowano w północnej części działki, najbardziej przeobrażanej w trakcie wielowiekowego rozwoju miejscowości, a zwłaszcza w okresie ostatnich kilkudziesięciu lat.

Ryc. 1. Mapa topograficzna Spycimierza z zaznaczonym miejscem prowadzenia badań archeologicznych

Źródło: <https://mapy.geoportal.gov.pl/imap/Imgp2.html?gpmmap=gpo>

Prace wykopaliskowe rozłożone były na trzy etapy (ryc. 3 i 4). Pierwszy etap obejmował otwarcie wykopu głównego, zajmującego obszar planowanego budynku – muzeum i centrum kultury. Drugi etap stanowił wykonanie i przebadanie wykopów liniowych pod instalacje telekomunikacyjne, elektryczne i kanalizacyjne. Na trzecim etapie prac skupiono się na instalacjach wodociągowych oraz wykopach pod zbiornik gazu.

Większość zalegającej warstwy humusu składającej się z warstwy nasympowej niwelacyjnej oraz zalegającej pod nią warstwy humusu pierwotnego została usunięta mechanicznie za pomocą koparki pod ścisłym nadzorem archeologa. Po usunięciu jego resztek w początkowej fazie badań archeologicznych rozpoczęto ręczne podczyszczanie powierzchni wykopu.

Wykop główny miał w przybliżeniu kształt litery U, otwartej w kierunku wschodnim. Podzielono go na trzy części odpowiadające budynkowi głównemu oraz jego dwóm skrzydłom. Dodatkowo każdy z odcinków podzielono na mniejsze odcinki. W ich obrębie prowadzono dokumentację oraz eksploatację. Wykopy liniowe zakładane były zgodnie z przebiegiem poszczególnych instalacji. W zależności od ich przeznaczenia i parametrów technicznych

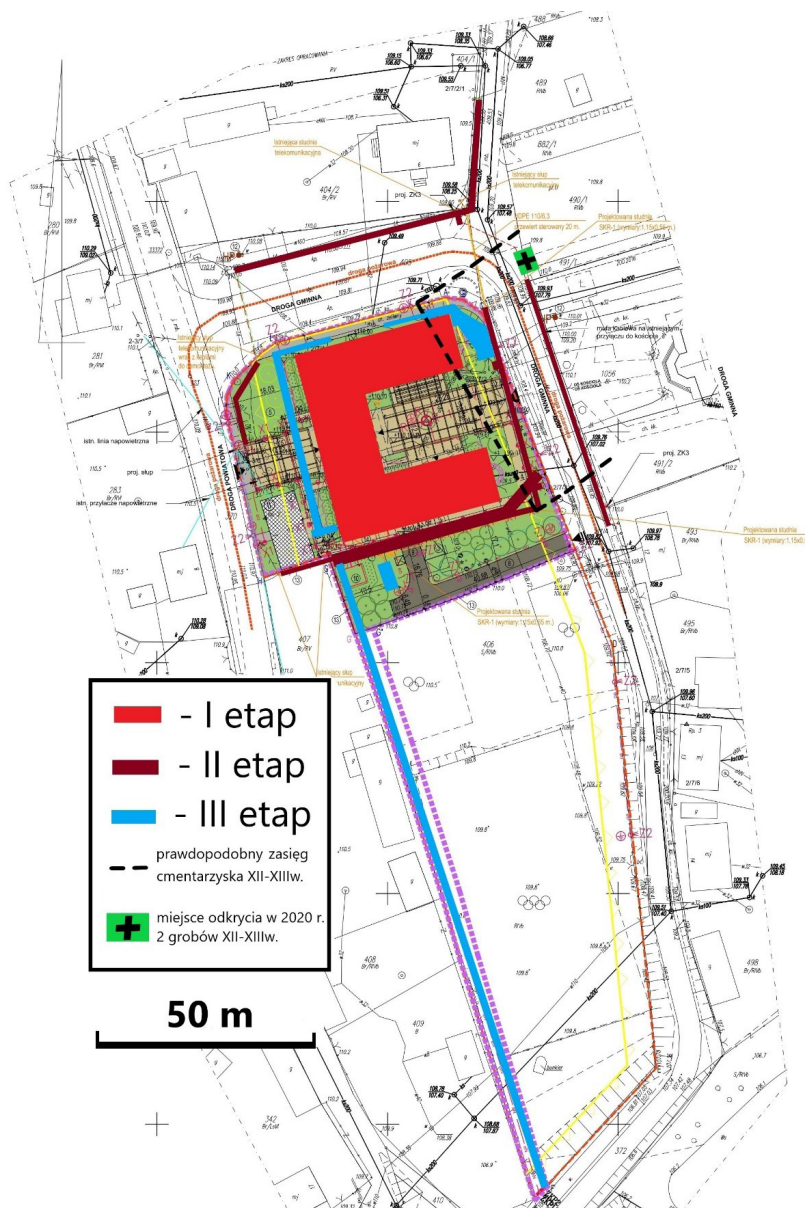
eksploracja odbywała się do poziomu calca lub w przypadku płytszych instalacji elektrycznych i telekomunikacyjnych do głębokości projektowej. Sporządzono również plan sytuacyjno-wysokościowy, a wszystkie wykopy naniesiono na siatkę arową podwiązaną do Państwowej Sieci Geodezyjnej.

Ryc. 2. Mapa z 1804 r. – zbliżenie na centrum wsi, z widoczną parcelacją obszaru na wprost kościoła (teren inwestycji), zabudową i przebiegiem dróg. Zabudowa skupiona jest w północnej części posesji. Strzałką zaznaczone jest gospodarstwo, którego pozostałości odkryto najprawdopodobniej podczas omawianych badań wykopaliskowych
 Źródło: wycinek z Planu wsi Spicymierz w ekonomii Uniejów (1804 r.); AGAD-Zbiór Kartograficzny, 344-4

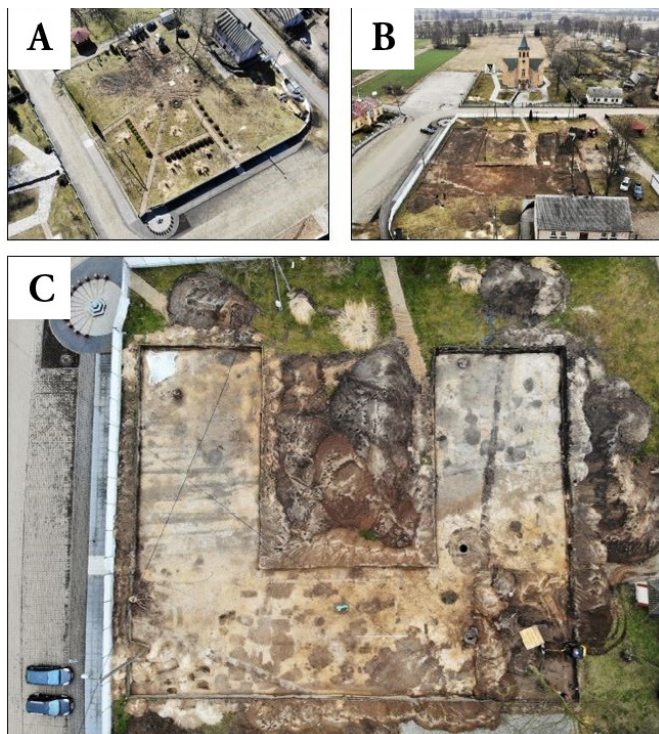
Zaobserwowane w trakcie badań sytuacje stratygraficzne dokumentowano opisowo, rysunkowo i fotograficznie. Obiekty archeologiczne również dokumentowano fotograficznie i rysunkowo, a następnie wyznaczano linię cięć i eksplorowano je warstwami naturalnymi lub mechanicznymi o miąższości do 10 cm. Eksplorowano jedną połowę obiektu w celu zbadania sytuacji stratygraficznej. Uzyskane w ten sposób profile dokumentowano fotograficznie i rysunkowo, a w dalszej kolejności eksplorowano pozostałą część obiektu³.

3 Badania wykopaliskowe prowadzono zgodnie z opracowaniem *Standardy prowadzenia badań archeologicznych*, cz. 2, *Badania inwazyjne lądowe*, Z. Misiuk, J. Wrzosek, A. Oniszczyk, M. Sekuła, M. Sabaciński, K. Czajkowski (oprac.), Warszawa 2019.

Ryc. 3. Mapa projektowa z zaznaczonymi poszczególnymi etapami badań wykopaliskowych oraz naniesionym prawdopodobnym zasięgiem cmentarzyska wczesnośredniowiecznego

Źródło: opracowanie J. Śliwiński na podstawie projektu wykonawczego autorstwa R. Guzowskiego dla inwestycji „Spycimierski Gród Atrakcją Turystyki Kulturowej i Ludowej Uzdrowiska Uniejów” udostępnionej przez inwestora Gminę Uniejów

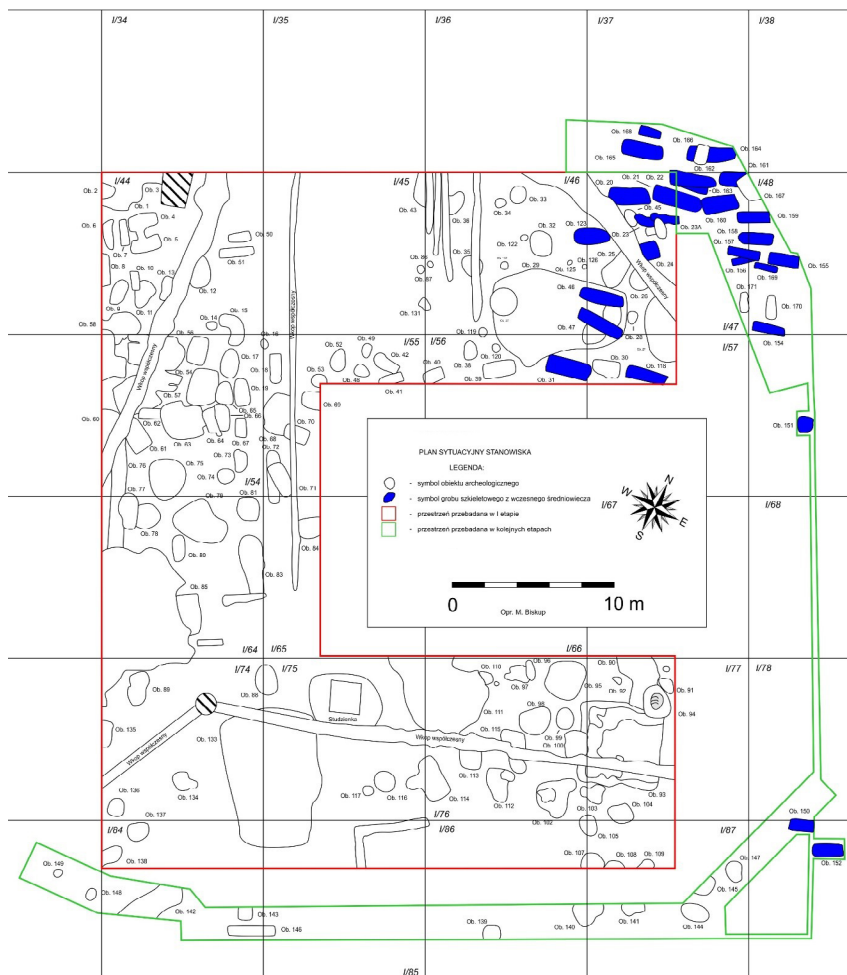
Ryc. 4. Poszczególne etapy badań wykopaliskowych w obrębie głównego wykopu: a) obszar inwestycji przed rozpoczęciem prac wykopaliskowych; b) odhumusowanie wykopu archeologicznego; c) wykop archeologiczny z widocznymi obiektami archeologicznymi

Źródło: Firma Archeologiczna ALTAMIRA

Wyniki badań

W trakcie omawianych badań wykopaliskowych przebadano i zadokumentowano obszar o powierzchni 14,02 ara (ryc. 5). Odkryto 171 obiektów archeologicznych. Były to różnych rozmiarów jamy gospodarcze, elementy zabudowy wiejskiej, dołki posłupowe oraz groby szkieletowe. Zarejestrowano pozostałości trzech gospodarstw nowożytnych, w tym jednego (obiekt nr 29: ryc. 6 i 7) najprawdopodobniej widocznego na mapie z 1804 r.⁴ (ryc. 2). Przeważająca grupa obiektów (głównie w zachodniej części badanego obszaru) to ślady po wykopach budowlanych związanych ze współczesnym funkcjonowaniem tej części Spycimierza, w tym z działalnością szkoły.

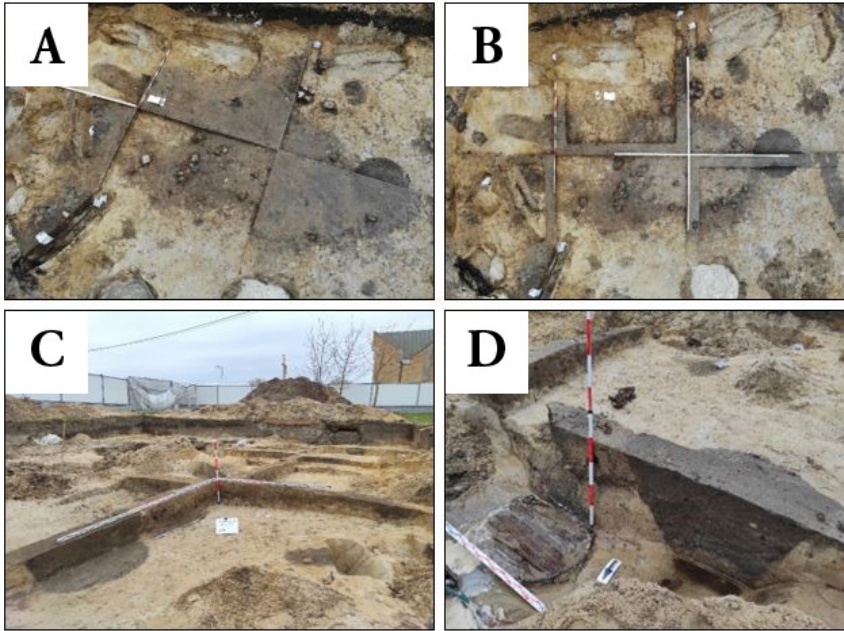
4 Plan wsi Spycimierz w ekonomii Uniejów (1804 r.); AGAD – Zbiór Kartograficzny, 344-4.

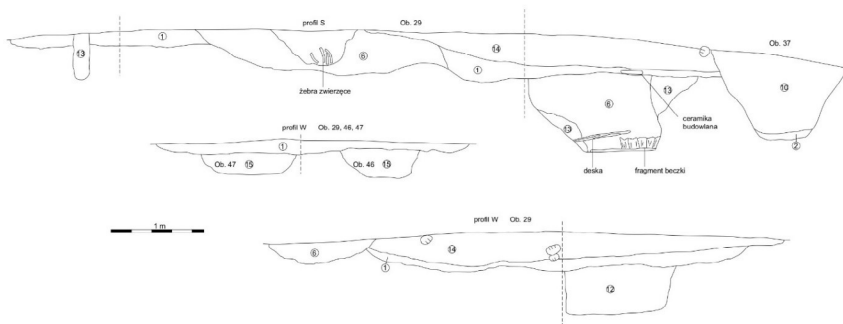
Ryc. 5. Plan wykopu archeologicznego z zaznaczonymi obiektami archeologicznymi
Źródło: Firma Archeologiczna ALTAMIRA

Zabudowa wiejska

Na badanym obszarze w obrębie wykopu głównego można wydzielić trzy oddzielne zagrody wiejskie. Jedna z zagród, zlokalizowana w północno-wschodniej części badanego terenu, utożsamiana jest z gospodarstwem widocznym na mapie z 1804 r. Gospodarstwo to założone zostało w obrębie północno-zachodniej części cmentarzyska wczesnośredniowiecznego, a pod warstwą użytkową domniemanego budynku mieszkalnego (obiekt 29) zarejestrowano dwa szkieletowe pochówki (ryc. 6).

Ryc. 6. Obiekt 29 w trakcie eksploracji
Źródło: Firma Archeologiczna ALTAMIRA

Ryc. 7. Rysunki profili obiektu nr 29
Źródło: Firma Archeologiczna ALTAMIRA

Każda z zagród składała się z centralnego obiektu o cechach mieszkalnych oraz towarzyszących jam ogólnogospodarczych. W dwóch przypadkach (obiekty nr 29 i 133) konstrukcje te miały w przybliżeniu prostokątny kształt o wymiarach ok. 7 × 9 m. Ich średnia głębokość wynosiła ok. 0,7 m. Konstrukcja zlokalizowana w południowo-wschodniej części badanego obszaru (obiekt nr 93) miała kształt kwadratu o wymiarach ok. 5 × 5 m. Jego głębokość wynosiła

ok. 0,3 m. Na jej obwodzie widoczny jest ślad – negatyw po ścianach budynku oraz dołki po słupach, na których oparta była konstrukcja. Dołki posłupowe zarejestrowano również w obrębie obiektu nr 29. W obiektach nr 29 i 93 zarejestrowano dodatkowo warstwę gliny stanowiącą najprawdopodobniej rodzaj podłogi czy klepiska. W obrębie obiektu nr 29, a także w sąsiedztwie obiektu nr 93 natrafiono na fragmenty drewnianych beczek wkopanych w ziemię (ryc. 6). Mogły one pełnić funkcję poidel lub niewielkich studzienek.

Gospodarstwa, których centralnymi punktami były obiekty nr 29 i 93, można datować na przełom XVIII i XIX w. Datowanie określono na podstawie ruchomego materiału zabytkowego, głównie ceramicznego. W obrębie obiektu nr 133 oprócz materiału nowożytnego znaleziono także materiał ceramiczny datowany na późne średniowiecze.

Cmentarzysko wczesnośredniowieczne

W północno-wschodniej oraz w południowo-wschodniej części badanego terenu natrafiono na pozostałości wczesnośredniowiecznego cmentarzyska rzędownego, związanego z początkami funkcjonowania spycimierskiej parafii. W wykopie głównym oraz w sąsiadujących z nim wykopach liniowych zarejestrowano 21 jam grobowych, zawierających ludzkie kości. Część z wydzielonych w trakcie prac wykopaliskowych obiektów, mimo braku kości oraz wyposażenia, można również traktować jako pozostałości jam grobowych. Świadczy o tym ich forma oraz lokalizacja. Daje to łącznie liczbę 26 pochówków zarejestrowanych na badanym terenie. Udało się uchwycić zachodni oraz południowy zasięg cmentarzyska. Wskazuje to na inne niż znane od XVIII w. rozplanowanie centralnej części Spycimierza. Dowodzić to może również dużego regresu w jego rozwoju, który związany był ze zniszczeniem miasta w wyniku najazdu krzyżackiego z 1331 r. Cmentarzysko pierwotnie stanowiło zapewne czytelny element krajobrazu, a niewielka ilość grobów uszkodzonych przez późniejsze pochówki wskazywać może na fakt, że poszczególne groby oznaczane były za pomocą np. ziemnego lub kamiennego kopczyka⁵. Obecność czy też raczej zasięg cmentarzyska z czasem musiały zatrzeć się w lokalnej świadomości, czego dowodzi założenie wspomnianego wcześniej nowożytnego gospodarstwa (dwa groby odkryte zostały w trakcie eksploracji obiektu nr 29) w północno-zachodniej części nekropolii. Wskazuje na to również przebieg

5 D. Poliński (red.), *Wczesnośredniowieczne i nowożytne cmentarzysko w Pniu*, Toruń 2020, s. 72–75.

znanych obecnie dróg, w tym drogi prowadzącej do Uniejowa, oddzielającej opisywany teren od działki z obecnym kościołem, a przecinającej wczesnośredniowieczne cmentarzysko (w 2020 r. natrafiono na analogiczne groby podczas budowy przylegającego do wschodniej części drogi ołtarza⁶).

Odkryte groby ułożone były w nieregularnych rzędach wzdłuż osi N-S (ryc. 5). Jamy grobowe miały kształt prostokątny z zaokrąglonymi narożnikami (ryc. 8). Orientowane były na linii wschód-zachód, głową w kierunku zachodnim, a więc analogicznie do innych rzędowych cmentarzysk średniowiecznych oraz zgodnie z ówczesnym chrześcijańskim obrządkiem pogrzebowym⁷. W przekroju jamy grobowe miały kształt nieckowaty z płaskim dnem. Wymiary jam uzależnione były zapewne od składanych w nich ciał. W przypadku odkrytych w trakcie omawianych badań grobów wahały się one od 1,0–2,0 m długości i 0,5–0,8 m szerokości. Powszechna tu jest niewielka głębokość jam grobowych, rzadko przekraczająca 0,3 m. Bardzo słaby stan zachowania kości nie pozwala na precyzyjną rekonstrukcję sposobu chowania zwłok. Zaobserwowano ogólną tendencję składania zmarłych w pozycji wyprostowanej, na wznak, z rękami ułożonymi raczej wzdłuż tułowia, a więc w sposób nieodbiegający od innych nekropolii z tego okresu. Nie zarejestrowano pozostałości drewnianych konstrukcji wewnątrz jam grobowych wskazujących na obecność skrzyń trumiennych, marczy desek nakrywających zwłoki. Mimo to w przypadku kilku grobów (obiekt 154, 155, 157, 160) zaobserwowano ciemniejszą od wypełniska obwódkę jamy grobowej, mogącą być śladem negatywem po jakimś rodzaju „trumny” czy drewnianej obstawy. Dodatkowo przemawia za tym zaobserwowane w jednym z grobów (obiekt 155) znaczne przesunięcie żuchwy w stosunku do górnej szczęki, co sugeruje istnienie przez pewien czas w grobie pustej przestrzeni, pozbawionej zasypiska. Analogiczne obserwacje poczyniono w przypadku cmentarzysk w Bodzi⁸, gm. Lubanie; Markowicach⁹, gm. Strzelno, czy w Pniu, gm. Dąbrowa

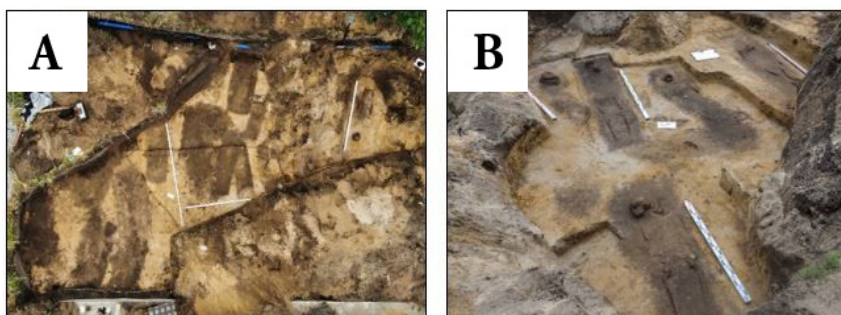
6 A. Nierychlewska, Z. Rybacki, *Opracowanie wraz ze sprawozdaniem z badań archeologicznych w Spycimierzu, gm. Uniejów, pow. poddębicki, woj. łódzkie, przeprowadzonych w 2020 r. w związku z realizacją inwestycji polegającą na budowie ołtarza św. Julianny z Cornillon*, Łódź 2020, mps w Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Łodzi.

7 H. Zoll-Adamikowa, *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska szkieletowe Małopolski*, cz. 2: *Analiza*, Wrocław 1971, s. 39–40.

8 I. Sobkowiak-Tabaka (red.), *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko ze stanowiska nr 1 (AUT 44) w Bodzi, gm. Lubanie, woj. kujawsko-pomorskie*, tom II [w:] *Osadnictwo pradziejowe, wczesnośredniowieczne i nowożytnie na stanowisku Bodzia nr 1 (AUT 44), gm. Lubanie, woj. kujawsko-pomorskie*, Poznań 2012, s. 246, mps w Archiwum IAIe w Poznaniu.

9 K. Błaszczuk, A. Nierychlewska, P. Zawilski, *Opracowanie wyników ratowniczych badań archeologicznych przeprowadzonych na stanowisku nr 12 w Markowicach*

Chełmińska. Oprócz jam grobowych zawierających materiał kostny natrafiono również na jeden wtórny pochówek – ossuarium (obiekt 151), zawierające kości ludzkie kilku osobników. Natknięto się na niego w warstwie humusu w sąsiedztwie słupa energetycznego. Odkryte kości pochodzą najprawdopodobniej z kilku grobów uszkodzonych w trakcie współczesnych prac ziemnych. Kości te następnie zostały złożone do jednego wykopu i zasypane. Co ciekawe, zbiór ten należy do najlepiej zachowanych materiałów osteologicznych w badanej przestrzeni. Oprócz grobów z pozostałością szkieletów, także kilka „pustych” obiektów interpretowanych jest jako jamy grobowe. Brak elementów kośćca może wynikać z pochówków młodych lub bardzo młodych osób, których kości nie zachowały się do dnia dzisiejszego. Wskazuje na to ogólny bardzo słaby, a w niektórych przypadkach szczątkowy stan zachowania kości, także w grobach osób dorosłych. Część pochówków mogła być zniszczona przez szeroki, współczesny wykop kanalizacyjny, w którym natrafiono na metalowe zabytki analogiczne do przedmiotów odkrytych w nienaruszonych grobach.

Ryc. 8. Fragment cmentarzyska wczesnośredniowiecznego: a) zdjęcie lotnicze z widocznym rozplanowaniem jam grobowych, b) jamy grobowe w trakcie eksploracji
Źródło: Firma Archeologiczna ALTAMIRA

Analiza antropologiczna odkrytego materiału kostnego, przeprowadzona bezpośrednio po zakończeniu prac wykopaliskowych¹⁰, obejmowała szczątki 21 osobników, w tym dziewięciu mężczyzn, czterech kobiet, siedmiu osobników dorosłych i osobnika młodocianego, których płci nie udało się ustalić

(*gm. Strzelno, pow. mogileński, AZP 46-40/168*), Łódź 2016, s. 21–33, mps w Archiwum GDDKiA w Bydgoszczy.

10 B. Borowska, *Ekspertyza antropologiczna szczątków kostnych ze stanowiska Spycimierz 36, gm. Uniejów, woj. łódzkie, sezon badawczy 2021*, Łódź 2021–2022, mps w materiałach na potrzeby trwającego końcowego opracowania wyników badań wykopaliskowych stanowiska 36 w Spycimierzu.

z uwagi na bardzo dużą fragmentaryczność materiału osteologicznego. Wiek osobników w chwili śmierci ustalono w 15 przypadkach: jeden mężczyzna zmarł w wieku *adultus* (dorosły 22–35 lat), a ośmiu w wieku *maturus* (wiek dojrzały 35–55 lat). Jedna kobieta w wieku *maturus/senilis* (wiek starczy powyżej 55 lat) i dwie w wieku *adultus*. Jeden osobnik o nieokreślonej płci zmarł w wieku *juvenis* (14–22 lat), poniżej 18 roku życia, a u dwóch osobników dorosłych stwierdzono wiek *adultus/maturus* oraz *adultus*. W odniesieniu do schorzeń układu kostnego u trzech osobników stwierdzono schorzenia aparatu żucia oraz jeden przypadek hipoplazji szkliwa koron zębów trzonowych. Niestety z uwagi na fragmentaryczność całości materiału nie można było dokonać innych antropologicznych ustaleń. Kości wtórnie złożone we współczesnym wykopie w warstwie humusu to szczątki kostne minimum czterech osobników, w tym trzech dorosłych mężczyzn i jednego młodocianego osobnika o nieokreślonej płci.

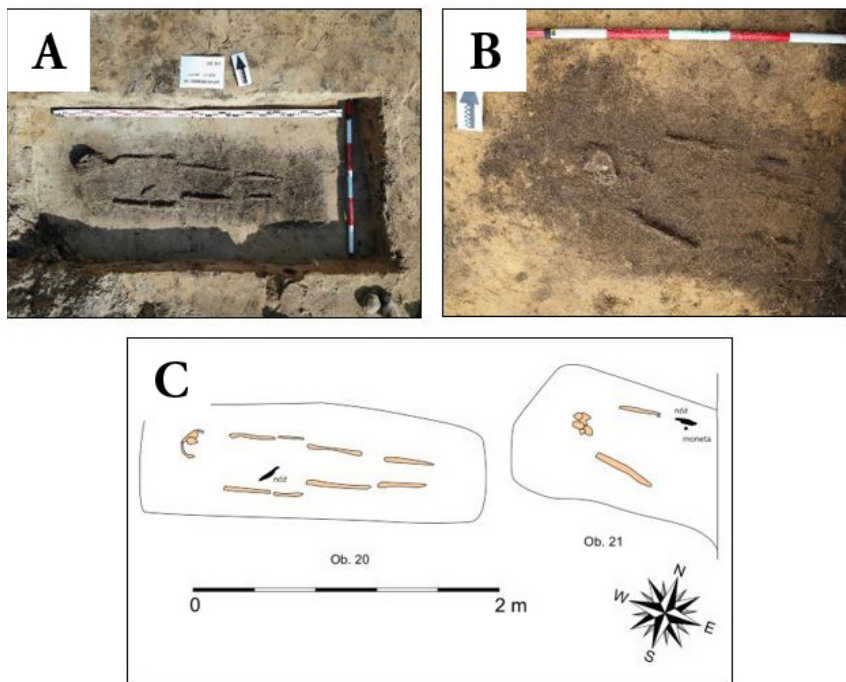
Jedenaście pochówków zawierało wyposażenie w postaci żelaznych nożyków lub kabłączków skroniowych. W jednym z grobów (obiekt 21) znaleziono nóż oraz fragment srebrnej monety (ryc. 9b, ryc. 9c, ryc. 10). W innym przypadku na inwentarz grobowy składały się cztery kabłączki skroniowe oraz gliniany dwustożkowy przęślik (obiekt 150), w kolejnym dwa kabłączki i nóż (obiekt 152).

Najczęstszym elementem wyposażenia rejestrowanych grobów były żelazne noże odkrywane pojedynczo w grobach zarówno mężczyzn, jak i kobiet. Uważane za narzędzia o uniwersalnym charakterze, służące do zwykłych prac domowych, ale wykorzystywane także jako broń. Fakt wkładania ich do grobów może świadczyć również o ich rytualnym znaczeniu¹¹. Zabytki te w większości lokalizowane były na wysokości biodra z lewej lub prawej strony ciała. W jednym przypadku nóż znajdował się na klatce piersiowej. Położenie noży najprawdopodobniej odzwierciedla sposób ich noszenia. Mocowano je u pasa w pochewce albo w woreczku skórzanym lub z tkaniny. Można je było również zatknąć za pas bez specjalnego zawieszania. Część użytkowników, najczęściej kobiety, zawieszała je na piersiach (obiekt 20). Natrafiono również na jeden egzemplarz noża umieszczony przy głowie zmarłego (obiekt 23B), co można interpretować jako specjalny dar grobowy¹². Łącznie podczas przeprowadzonych badań natrafiono na osiem noży. Wszystkie z nich można

11 J. Wrzesiński, *Noże żelazne w grobach na wczesnośredniowiecznym cmentarzystku w Dziekanowicach*, „Studia Lednickie” 2000, t. 6, s. 120.

12 Tamże, s. 119.

zaliczyć do okazów typu I wg Ryszarda Rogosza¹³, szczegółowo opisanego również przez Jacka Wrześcińskiego¹⁴. Długość zachowanych egzemplarzy wynosiła 8–10 cm, co odpowiada rozmiarom tego typu przedmiotów powszechnie odkrywanych na podobnych stanowiskach¹⁵. Charakteryzują się one wąskimi głowniami, prostymi tyłcami oraz łukowato uformowanymi ostrzami. Nie stanowią niestety precyzyjnych datowników, a występują przez praktycznie cały okres wczesnego średniowiecza.

Ryc. 9. Wczesnośredniowieczne groby: a) obiekt nr 20, b) obiekt nr 21, c) graficzne przedstawienie obiektów nr 20 i 21

Źródło: Firma Archeologiczna ALTAMIRA

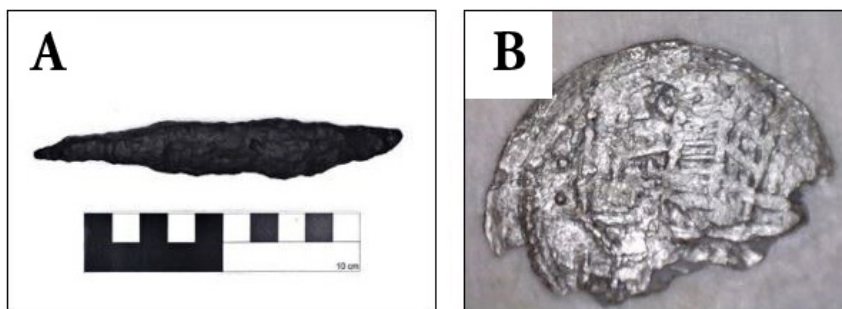
Drugą grupą zabytków odkrywanych w grobach są esowate kabłączki skroniowe. Łącznie natrafiono na 10 tego typu przedmiotów, w tym osiem sztuk odkrytych w trzech grobach oraz dwie sztuki w wypełniku wkopu

13 R. Rogosz, *Obróbka i zastosowanie żelaza* [w:] E. Cnotliwy, L. Leciejewicz, W. Łosiński (red.), *Szczecin we wczesnym średniowieczu. Wzgórze Zamkowe*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1983, s. 264–265.

14 J. Wrześciński, *Noże żelazne...*, dz. cyt., s. 100–101, ryc. 3 i 4.

15 Tamże, s. 118–119.

kanalizacyjnego, przecinającego cmentarzysko. Wszystkie kabłączki należały do grupy III wg Krystyny Musianowicz¹⁶, w tym dwa egzemplarze o średnicy wewnętrznej nieprzekraczającej 2 cm do odmiany A, wyróżnionej przez Hannę Kóckę-Krenz,¹⁷ oraz osiem sztuk należących do odmiany B (ryc. 7). Do odmiany tej badaczka zalicza okazy o średnicy wewnętrznej 2–5 cm. Kabłączki skroniowe należały do powszechnie notowanych ozdób głowy, użytkowanych w rozległym przedziale czasowym od VII w. po początek XIV w. Mocowane były do opasek tzw. czółek w okolicach skroni. Przewlekano je przez nacięcia w materiale opaski wykonywanej zazwyczaj z tkaniny lub skóry¹⁸. Kabłączki esowate odmiany A użytkowane były najczęściej od X w. (szczególnie 2 poł.) po 2 poł. XIII w. Odmiana B (ryc. 11) pojawiła się pod koniec X w. i najbardziej popularna była w XI–XIII w. Najczęściej stosowanymi materiałami, z których wyrabiano kabłączki we wszystkich odmianach, były brąz i srebro¹⁹. Wszystkie okazy odkryte w Spycimierzu wykonano z brązu, w tym jeden kabłączek odmiany A był posrebrzany (ryc. 12).

Ryc. 10. Wyposażenie grobowe z obiektu nr 21: a) nóż żelazny, b) denar Bolesława Krzywoustego

Źródło: Firma Archeologiczna ALTAMIRA

W jednym z grobów (obiekt 21) obok żelaznego noża leżał fragment srebrnej monety (ryc. 10b). Niestety, warunki środowiskowe doprowadziły do znacznej korozji i zniszczenia jej powierzchni, przez co bardzo trudno jest

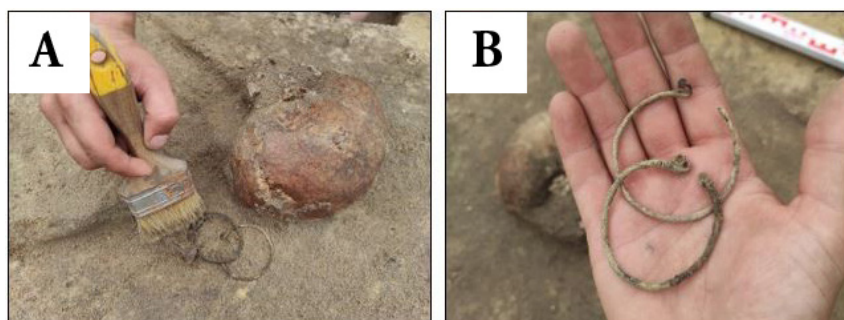
16 K. Musianowicz, *Kabłączki skroniowe: próby typologii i chronologii*, „Światowit. Rocznik poświęcony archeologii przeddziewiczej i badaniom pierwotnej kultury polskiej i słowiańskiej” 1949, t. 20, s. 146, tab. V.

17 H. Kočka-Krenz, *Biżuteria północno-zachodnio-słowiańska we wczesnym średniowieczu*, Poznań 1993, s. 42–61.

18 Tamże.

19 Tamże.

odczytać przedstawienia na awersie i rewersie. Mimo to na awersie monety można dostrzec litery BOL, które wraz ze wzorem ukośnych linii na rewersie mogą wskazywać na destrukta denara Bolesława Krzywoustego. Jest to najpewniej emisja z lat 1107–1138²⁰ (typ 36) z przedstawieniem stojącego księcia w kolczudze z włócznią i tarczą oraz napisem BOLEZLAV (awers), a na rewersie bramą miejską z trzema wieżami zakończonymi krzyżami.

Ryc. 11. Grób wczesnośredniowieczny – obiekt 155: a) eksploracja grobu, b) kabłączki skroniowe typu III B

Źródło: Firma Archeologiczna ALTAMIRA

Ryc. 12. Posrebrzany kabłączek skroniowy typu III A przed i po konserwacji

Źródło: Firma Archeologiczna ALTAMIRA

Przebadany fragment cmentarzyska oraz stan jego zachowania nie pozwala niestety na określenie struktury społecznej i zamożności pochowanej populacji. Analiza grobów odkrytych na spycimierskim cmentarzysku wskazuje, że w tej jego części chowano ludność reprezentującą niższe warstwy społeczne. O niskiej pozycji społecznej omawianych osób świadczy brak

20 K. Stronczyński, *Dawne monety dynastii Piastów i Jagiellonów*, cz. 1, Piotrków 1883.

wartościowych ozdób, np. wykonywanych z metali i kamieni szlachetnych. Wyjątkiem tutaj jest grób ze srebrną monetą oraz znaleziony we współczesnym wkopie posrebrzany kabłączek.

Ze względu na przebadanie jedynie fragmentu cmentarzyska trudno jest określić jego wielkość. Z całą pewnością można stwierdzić, że udało się uchwycić zachodnią granicę nekropolii, ale prawdopodobnie również jej północny i południowy zasięg. Jednakże biorąc pod uwagę liczbę 26 grobów, zlokalizowanych na stosunkowo niewielkim badanym obszarze, i zakładając jednocześnie, że występowały one tylko do wysokości odkrytych w 2020 r. dwóch analogicznych grobów, można założyć, że na badanym cmentarzysku znajduje się ok. 200 pochówków. Na podstawie odkrytego wyposażenia okres funkcjonowania cmentarzyska można zatem datować na XI–XIV w., co odpowiadałoby okresowi od pierwszych wzmianek historycznych dotyczących grodu i powstania spycimierskiej parafii do najazdu krzyżackiego z 1331 r.

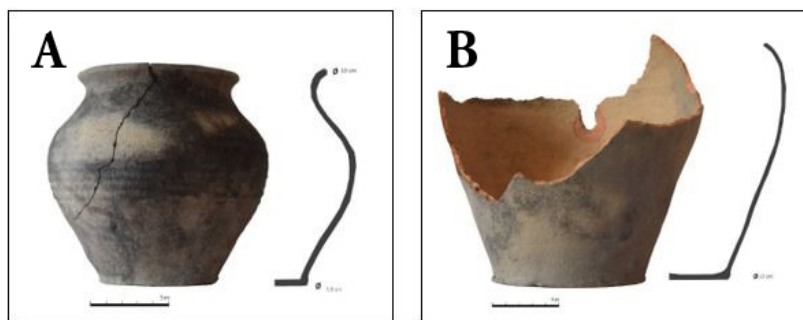
Ruchomy materiał zabytkowy

Duża część obiektów zawierała ruchomy materiał zabytkowy. Pokazną liczbę zabytków zebrano również podczas dwuetapowego usuwania humusu i podczyszczania powierzchni wykopu. Wstępna analiza typologiczno-chronologiczna materiału zabytkowego pozwoliła na wyróżnienie trzech głównych faz funkcjonowania osadnictwa na omawianym obszarze. Pierwsza faza reprezentowana jest przez nieliczny materiał ceramiczny, datowany na okres pradziejowy, związany najprawdopodobniej z kulturą łużycką. Druga faza to okres średniowiecza (obejmująca zarówno jego wczesny, właściwy okres, jak i późny). Najliczniej reprezentowana jest faza nowożytna obejmująca okres od XVIII w. do początku XX w.

Materiał ceramiczny i szklany

W trakcie badań pozyskano ok. 2,5 tys. fragmentów naczyń ceramicznych. Materiał pochodził przede wszystkim z okresu późnego średniowiecza oraz czasów nowożytnych (ryc. 13), włączając w to okres późnonowożytny, reprezentowany przez zabytki pochodzące z XIX w., a także z I poł. XX w. Najstarsze fazy osadnictwa reprezentowane są przez nieliczny materiał pradziejowy, pozbawiony cech charakterystycznych, zaś z najmłodszych warstwień pochodzą m.in. fragmenty XX-wiecznej ceramiki technicznej

oraz rozdrobnione materiały budowlane. Ceramika późnośredniowieczna obejmuje wyroby wytwarzane zarówno w technologii tradycyjnej (wypał utleniający), jak i wytwórczość tzw. miejską, opierającą się na technologii i wzornictwie rozpowszechnionym w XIV–XV w., z zastosowaniem wypału w atmosferze redukcyjnej, która zdaje się dominować wśród zebranego materiału. Ceramika nowożytna została wykonana z glin żelazistych i wypalona w atmosferze redukcyjnej, a wśród wykorzystanych metod zdobniczych można wymienić przede wszystkim zastosowanie szkliva oraz białą malaturę, umieszczaną głównie na misach i talerzach. Najbardziej kompletne egzemplarze naczyń pochodzą z obiektów zarówno późnośredniowiecznych, identyfikowanych z pozostałościami zabudowy i urządzeń towarzyszących, jak i późnonowożytnych jam zalegających płytko – nieco poniżej lub w obrębie humusu. Ceramika z warstw dokumentowanych horyzontalnie (zwłaszcza poziomy humusu oraz humusu nasypowego) cechuje się natomiast znacznym stopniem rozdrobnienia. Zebrano ponadto kilkadziesiąt fragmentów naczyń szklanych datowanych na XIX–XX w. Są to głównie różnej grubości kawałki szkła butelkowego koloru zielonego – fragmenty den, ścianek i szyjki, a także destrukty naczyń przeznaczonych do picia, wykonane ze szkła białego. Część wymienionych egzemplarzy posiada wyraźne przebarwienia ołowiove, a także pęcherzyki powietrza.

Ryc. 13. Naczynia ceramiczne: a) naczynie późnośredniowieczne odkryte w obiekcie nr 112; b) naczynie nowożytne odkryte w obiekcie nr 81

Źródło: Firma Archeologiczna ALTAMIRA

Przedmioty metalowe

Oprócz opisanych wcześniej zabytków pochodzących z grobów zebrano również pokaźną liczbę ok. 80 przedmiotów metalowych, pochodzących z warstwy humusu, wypełnisk obiektów gospodarczych oraz podczyszczania

powierzchni wykopu. W ich skład wchodziły przedmioty codziennego użytku, takie jak: żelazne haczyki do łowienia ryb, monety oraz elementy biżuterii – pierścionki i medaliki, datowane od okresu późnego średniowiecza po czasy współczesne.

Poza srebrną monetą pochodzącą z grobu warte uwagi są trzy monety: srebrzony denar krzyżowy (prawdopodobnie falsyfikat – zabiegi konserwatorskie ujawniły, że warstwa srebra nałożona była na brązowy rdzeń) oraz dwie niewielkie monety brązowe: relikty dwóch XV-wiecznych denarów, najpewniej Władysława III Warneńczyka oraz Kazimierza IV Jagiellończyka. Wszystkie trzy monety znalezione zostały w przecinającym cmentarzysko wkopie kanalizacyjnym oraz na powierzchni badanego terenu w jego pobliżu. Pochodzący z Saksonii denar krzyżowy reprezentuje najprawdopodobniej typ VI lub ewentualnie typ VII wg typologii Mariana Gumowskiego²¹, datowany na przełom XI i XII w. Moneta ta, podobnie jak i dwa kabłączki skroniowe odmiany A, mogła pochodzić ze zniszczonych przez współczesny wkop grobów. Analogiczne monety odkryto m.in. w grobach szkieletowych na cmentarzysku w Brzegu, gm. Pęczniew²².

Oprócz wymienionych monet zarejestrowano również m.in. XVI-wieczny srebrny szeląg pruski Zygmunta I Starego, XVII-wieczne szelągi litewskie, tzw. boratynki, oraz XVII-wieczne srebrne 6 groszy Stanisława Augusta Poniatowskiego.

W zbiorze zabytków metalowych pozyskanych w trakcie badań archeologicznych znajdują się dwa pierścionki: jedna brązowa obrączka oraz zasługujący na wyróżnienie, odlany z mosiądzu pierścionek ze szklanym oczkiem (ryc. 14). Cechuje go precyzyjne i estetyczne wykonanie. W miejscu rozdwojenia taśmy czytelny jest ornament ryty w formie potrójnych nacięć. Oczko pierścionka wykonano z owalnego kawałka szkła osadzonego w obręczy. Pierścionek datowany jest nieprecyzyjnie – na okres od późnego średniowiecza po nowożytność.

Do bardzo ciekawych znalezisk należy także medalik (ryc. 15) z przedstawieniem Maryi i Józefa podczas ucieczki do Egiptu (awers) oraz Matki

21 M. Gumowski, *Corpus Nummorum Poloniae*, z. 1, *Monety X i XI w.*, Kraków 1939, s. 109–192.

22 A. Mikołajczyk, *Źródła numizmatyczne z województwa sieradzkiego do badań nad okresem rzymskim, średniowiecznym i nowożytnym*, „Sieradzki Rocznik Muzealny” 1990, t. 7, M. Lisińska-Kluba (red.), Warszawa–Łódź 1991, s. 73.

Boskiej Bolesnej zwanej także Siedmiobolesną w ujęciu frontalnym, w geście modlitewnym z siedmioma mieczami skierowanymi ostrzem w serce (rewers). Podobne przedstawienia można znaleźć w zbiorze Teofila Rewolińskiego²³. Na brzegu obydwu stron występuje otok perełkowy. Na medaliku w momencie odkrycia widoczna była znaczna degradacja, wytarcie powierzchni oraz korozja. Ornament był bardzo nieczytelny, szczególnie na rewersie. Zabiegi konserwacyjne pozwoliły jednak na pełne rozpoznanie przedstawień. Medalik pochodzi prawdopodobnie z XVIII w.

Ryc. 14. Zdjęcia detali pierścionka ze szklanym oczkiem
Źródło: Firma Archeologiczna ALTAMIRA

Ryc. 15. Medalik z przedstawieniem Matki Boskiej Bolesnej (XVIII w.) przed i po konserwacji
Źródło: Firma Archeologiczna ALTAMIRA

²³ T. Rewoliński, *Medale religijne odnoszące się do Kościoła katolickiego we wszystkich krajach dawnej Polski w zbiorze Dra med. T. Rewolińskiego opisał i podał do druku właściciel zbioru*, cz. 1–2, Kraków 1887, s. 86, tabl. XV.

Kości zwierzęce

Oprócz przedmiotów ceramicznych i metalowych uzyskano ok. 400 fragmentów kości zwierzęcych, zgromadzonych zarówno w warstwach humusowych, jak również w obiektach pochodzących z czasów średniowiecznych i nowożytnych. Niemal wszystkie zebrane szczątki zwierzęce należą do zwierząt hodowlanych: bydła, świni, kozy lub owcy i stanowią odpadki pokonsumpcyjne.

Podsumowanie

Zaprezentowane informacje są jedynie wstępem do pełnego opracowania wyników badań wykopaliskowych przeprowadzonych na stanowisku archeologicznym nr 36 w Spycimierzu. Część pozyskanego materiału zabytkowego nadal poddawana jest zabiegom konserwatorskim i inwentaryzacyjnym oraz analizom antropologicznym. Budowa Centrum Kultury pozwoliła na objęcie badaniami centralnej części miejscowości, skupiającej w sobie wszystkie elementy życia codziennego, zarówno w sferze doczesnej, jak i duchowej, związanej ze śmiercią. Największy jak dotąd obszar Spycimierza, jaki objęto badaniami wykopaliskowymi, ujawnił ślady działalności człowieka, który praktycznie nieprzerwanie od okresu pradziejowego po czasy współczesne wybierał to miejsce do osiedlania. Końcowe wyniki i wnioski będą z pewnością ciekawym uzupełnieniem wcześniejszych badań archeologicznych prowadzonych w miejscowości²⁴ oraz fizycznym potwierdzeniem znanych ze źródeł historycznych wydarzeń i przemian społeczno-gospodarczych dotyczących Spycimierza.

Bibliografia

- Archiwalny Plan Spycimierza – Plan wsi Spycimierz w ekonomii Uniejów (1804 r.); AGAD-Zbiór Kartograficzny, 344-4.
- Borowska B., *Ekspertyza antropologiczna szczątków kostnych ze stanowiska Spycimierz 36, gm. Uniejów, woj. łódzkie, sezon badawczy 2021*, Łódź

24 Najpełniejszego zestawienia wyników badań archeologicznych w kontekście rozwoju Spycimierza dokonał w 2015 r. Tomasz Figlus [w:] *Rozwój układu ruralistycznego Spycimierza na tle dziejów osadnictwa w świetle badań geograficzno-historycznych i archeologicznych*, „Biuletyn Uniejowski” 2015, t. 4, s. 73–94.

- 2021–2022, msp w materiałach na potrzeby trwającego końcowego opracowania wyników badań wykopaliskowych stanowiska 36 w Spycimierzu.
- Figlus T., *Rozwój układu ruralistycznego Spycimierza na tle dziejów osadnictwa w świetle badań geograficzno-historycznych i archeologicznych*, „Biuletyn Uniejowski” 2015, t. 4, s. 73–94. <https://doi.org/10.18778/12299-8403.04.05>
- Gumowski M., *Corpus Nummorum Poloniae*, z. 1, *Monety X i XI w.*, Kraków 1939.
- Kočka-Krenz H., *Biżuteria północno-zachodnio-słowiańska we wczesnym średniowieczu*, Poznań 1993.
- Mikołajczyk A., *Źródła numizmatyczne z województwa sieradzkiego do badań nad okresem rzymskim, średniowiecznym i nowożytnym*, „Sieradzki Rocznik Muzealny” 1990, t. 7, M. Lisińska-Kluba (red.), Warszawa–Łódź 1991.
- Musianowicz K., *Kabłączki skroniowe: próby typologii i chronologii*, „Światowit. Rocznik poświęcony archeologii przeddziejowej i badaniom pierwotnej kultury polskiej i słowiańskiej” 1949, t. 20, s. 115–232.
- Nierychlewska A., Rybacki Z., *Opracowanie wraz ze sprawozdaniem z badań archeologicznych w Spycimierzu, gm. Uniejów, pow. poddębicki, woj. łódzkie, przeprowadzonych w 2020 r. w związku z realizacją inwestycji, polegającą na budowie ołtarza św. Julianny z Cornillon*, Łódź 2020, mps w Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Łodzi.
- Polński D. (red.), *Wczesnośredniowieczne i nowożytne cmentarzysko w Pniu*, Toruń 2020.
- Rewoliński T., *Medale religijne odnoszące się do Kościoła katolickiego we wszystkich krajach dawnej Polski w zbiorze Dra med. T. Rewolińskiego opisał i podał do druku właściciel zbioru*, cz. 1–2, Kraków 1887.
- Rogosz R., *Obróbka i zastosowanie żelaza* [w:] E. Cnotliwy, L. Leciejewicz, W. Łosiński (red.), *Szczecin we wczesnym średniowieczu. Wzgórze Zamkowe*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1983.
- Sobkowiak-Tabaka I. (red.), *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko ze stanowiska nr 1 (AUT 44) w Bodzi, gm. Lubanie, woj. kujawsko-pomorskie*, tom II [w:] *Osadnictwo pradziejowe, wczesnośredniowieczne i nowożytne na stanowisku Bodzia nr 1 (AUT 44), gm. Lubanie, woj. kujawsko-pomorskie*, Poznań 2012, mps w Archiwum IAI PAN w Poznaniu.

JAKUB ŚLIWIŃSKI

Stronczyński K., *Dawne monety dynastii Piastów i Jagiellonów*, cz. 1, Piotrków 1883.

Wrześciński J., *Noże żelazne w grobach na wczesnośredniowiecznym cmentarzysku w Dziekanowicach*, „Studia Lednickie” 2000, t. 6, s. 91–124.

Zoll-Adamikowa H., *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska szkieletowe Małopolski*, cz. 2: *Analiza*, Wrocław 1971.